

تحلیلی بر وضعیت اشتغال در بخش گردشگری و تأثیر آن بر توسعه متوازن منطقه‌ای (مطالعه موردی: استان گیلان)

محمد اسکندری نوده* - استادیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام‌نور، رشت، ایران
احمد پوراحمد - استاد گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، ایران
مژگان خوشدلان - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، رشت، ایران

پذیرش: ۱۳۹۲/۰۵/۱۸

وصول: ۱۳۹۲/۰۱/۲۷

چکیده

امروزه گردشگری از بخش‌های مهم در فعالیت‌های اقتصادی به‌شمار آمده و همواره از دیدگاه‌های گوناگون مورد توجه قرار گرفته است. پژوهش حاضر نیز به بررسی کارکرد گردشگری در ایجاد اشتغال در شهرستان‌های استان گیلان و تأثیر آن بر توسعه متوازن منطقه‌ای طی دو دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۵ و ۱۳۹۰-۱۳۸۵ پرداخته است؛ روش پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و اطلاعات مورد نیاز با تکیه بر اطلاعات اسنادی، جمع‌آوری و برای تحلیل اثرات اشتغال‌زایی بخش گردشگری از «تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا» به‌مثابه جایگزین در این زمینه استفاده شده است. یافته‌های پژوهش با استفاده از مدل‌های تغییر مکان - سهم، ضریب مکانی و ضریب آنتروپی بیانگر آن است که طی این دوره‌های زمانی بخش گردشگری در استان دارای رشد اشتغال‌زایی مثبت بوده است؛ در حالی که توزیع آن در شهرستان‌های استان در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۵ در راستای توسعه متوازن منطقه‌ای و در دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۵ در این راستا نبوده و به‌طور عمده به نفع شهرستان رشت بوده است. در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۵ شهرستان‌های آستارا، رشت، شفت و صومعه‌سرا و فومن در این بخش اقتصادی نسبت به استان دارای رشد کمتر و سایر شهرستان‌ها یعنی آستانه اشرفیه، بندر انزلی، تالش، رودبار و رودسر، لاهیجان و لنگرود دارای رشد بیشتر بوده‌اند؛ همچنین در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۵ به‌جز شهرستان‌های رشت، رودسر، لاهیجان و ماسال که رشد اقتصادی بیشتر نسبت به استان داشته‌اند، دوازده شهرستان دیگر یعنی آستارا، آستانه اشرفیه، املش، بندر انزلی، تالش، رضوانشهر، رودبار، سیاهکل، شفت، صومعه‌سرا، فومن، لنگرود در این خصوص دارای رشد منفی بوده‌اند؛ افزون بر این طی دوره اول شهرستان‌های فومن، آستانه اشرفیه و لنگرود و طی دوره دوم شهرستان‌های رشت، املش و لاهیجان موفق‌ترین عملکرد را در حوزه افزایش سهم اشتغال بخش گردشگری داشته‌اند.

واژگان کلیدی: گردشگری، اشتغال، توسعه متوازن منطقه‌ای، استان گیلان.

مقدمه

اهمیت عواید گردشگری و بررسی تأثیرات آن، همواره علاقه تعداد زیادی از اقتصاددانان را به خود جلب کرده است. درآمد حاصل از گردشگری به‌مثابه شکلی جایگزین از صادرات، می‌تواند به بهبود تعادل ارزش پول یک کشور، اشتغال‌زایی و ایجاد درآمدهای مالیاتی اضافی کمک کند (دورباری^۱، ۲۰۰۲). به‌طور مختصر، عواید گردشگری می‌تواند از طریق اثرات مثبت بر اقتصاد، برای رشد اقتصادی کشورها مفید باشد (مارین^۲، ۱۹۹۲). در ابعاد توسعه پایدار گردشگری نیز به ابعاد اقتصادی گردشگری توجه شده است، به این ترتیب که موضوعات اصلی پایداری اقتصادی شامل منافع اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصاد محلی، رشد اقتصادی کنترل‌شده، بهبود روابط محلی و منطقه‌ای و توزیع عادلانه منافع اقتصادی در اقتصاد محلی است (سینتایر^۳، ۱۹۹۳: ۲۵)؛ همچنین بعد اقتصادی گردشگری پایدار، بر درآمد مناسب، ثبات قیمت کالاها و خدمات و برابری فرصت‌های شغلی در جامعه دلالت دارد (مکول^۴، ۱۹۹۵: ۲۹). بدین‌گونه که تعادل و برابری در توزیع منافع به‌دست‌آمده از گردشگری در بین همه طبقات جامعه میزبان صورت گیرد (اریک^۵، ۲۰۰۳: ۲۳).

امروزه، اشتغال و بیکاری از مسائل مهم در ادبیات توسعه اقتصادی همه کشورهاست. اشتغال منبع عمده درآمد مردم و عامل اصلی تعدیل فقر در جامعه است. گسترش بیکاری نیز عاملی مهم در زمینه کاهش رشد اقتصادی و افزایش عرضه‌های اجتماعی به‌شمار می‌رود (نصیری‌زاده و توتونچی، ۱۳۸۲: ۲۱۱). از طرف دیگر یکی از ابعاد مهم در ارتباط با رابطه گردشگری و امنیت ملی، اقتصاد پویا و توسعه‌یافته است که از وجوه بسیار مهم این اقتصاد، اشتغال‌زایی برای شهروندان است (نوربخش و اکبرپور، ۱۳۸۹: ۲۴). گردشگری، اشتغال و منابع درآمد بیشتر و همچنین بهبود مهارت‌های تخصصی را فراهم می‌کند (باتایک و اسمزاین^۶، ۲۰۰۹). گردشگری یک صنعت نیروبر است و بدون مداخله مستقیم انسان، فعالیت‌ها و امور مربوط به گردشگری مختل می‌شود. بدین سبب به‌مثابه یکی از منابع مهم اشتغال در مناطق و نواحی مختلف دنیا مورد توجه است. گردشگری توانسته است، یک نفر از هر نه نفر کارگر و کارمند که در سراسر دنیا به استخدام سازمان‌ها درمی‌آیند را به کار گیرد (گی و همکاران، ۱۳۸۲: ۷۲). توسعه صنعت گردشگری، به‌ویژه برای کشورهای در حال توسعه که با معضلاتی همچون میزان بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک‌محصولی مواجه هستند، از اهمیت فراوانی برخوردار است (طیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۴). چراکه یکی از روش‌هایی که برای ایجاد فرصت‌های شغلی و رهایی از بیکاری در سه دهه اخیر مورد توجه کشورها قرار گرفته است، گسترش پدیده گردشگری است. تحقیقات حاکی از این است که بخش گردشگری - به ازای هر دلار درآمد حاصله - اشتغال بیشتری را نسبت به سایر بخش‌ها ایجاد می‌نماید. به همین دلیل بسیاری از سیاست‌گذاران، توسعه گردشگری را سیاستی مطلوب برای کاهش بیکاری در مناطقی می‌دانند که در سایر بخش‌های اقتصادی، فرصت‌های شغلی اندکی دارند (موسایی، ۱۳۸۶: ۳۶).

در ایران نیز با توجه به معضل بیکاری که نرخ آن در کشور در سال ۱۳۹۰، ۱۲/۳٪ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰: ۴۶) محاسبه شده است، برنامه‌ریزی و توسعه صنعت گردشگری می‌تواند گره‌گشا باشد؛ چنانچه در بند پنجم از مصوبات شورای عالی میراث فرهنگی و گردشگری در خصوص چشم‌انداز توسعه بخش میراث فرهنگی و گردشگری

- 1- Durbarry
- 2- Marin
- 3- Cintyre
- 4- Mccool
- 5- Erick
- 6- Batyk & Smoczyn

کشور ایران (۱۳۸۴ تا ۱۴۰۴)، «افزایش گردشگری داخلی و دستیابی به سهم مناسب از بازار جهانی گردشگری با تنوع بخشی به بازار گردشگری ایران و استفاده از همه ظرفیت‌ها با اولویت جذب گردشگران زیارتی، فرهنگی و طبیعی به منظور افزایش تولید ناخالص داخلی و توسعه اشتغال» به مثابه یکی از سیاست‌های کلان بخش میراث فرهنگی و گردشگری، ذکر شده است (مصوبات ۸۳/۱۰/۹ هیئت وزیران در خصوص چشم‌انداز توسعه بخش میراث فرهنگی و گردشگری کشور ایران ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۴)؛ البته تفاوت‌های بسیاری بین برنامه‌ریزی در سطح کلان با برنامه‌ریزی در سطح خرد وجود دارد (گان و وار^۱، ۲۰۰۲: ۱۲۱) و اندیشمندان صنعت گردشگری، برنامه‌ریزی گردشگری را در سطوح مختلفی دسته‌بندی کرده‌اند که برنامه‌ریزی منطقه‌ای یکی از سطوح مهم آن به‌شمار می‌آید (ضیایی و شجاعی، ۱۳۹۰: ۲۹).

گرچه در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، واژه منطقه معانی مختلفی دارد ولی در همه آن‌ها، به مفهوم فضایی است که به وسیله قلمروهایی محدود شده‌اند (لیویو و والنن^۲، ۲۰۰۸: ۳۶). در گردشگری، این فضا - منطقه - از مجموعه‌ای از مقصدهای گردشگری تشکیل شده که هر یک از ویژگی‌ها و توانمندی‌های گوناگونی برخوردارند، از این رو متناسب با توانمندی‌ها می‌بایست برنامه‌ریزی گردشگری تدوین شود که هم‌پیوند با برنامه‌های فرادستی و با رویکرد توسعه متوازن و نه توسعه بخشی همراه باشد (ضیایی و شجاعی، ۱۳۹۰: ۲۹)؛ برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری، که در آن برنامه‌ریزی برای مناطقی از کشور همچون ایالت، استان یا مجموعه‌ای از جزایر تهیه و در چارچوب خط‌مشی و برنامه ملی تدوین می‌شود (اینسکیپ^۳، ۱۹۹۱: ۳۶)، به منظور پیشگیری از توسعه ناموزون مقصدهای گردشگری، ضرورت دارد، زیرا برنامه‌ریزی منطقه‌ای فرایندی برای تنظیم و هماهنگ کردن برنامه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی با نیازها و امکانات محلی و منطقه‌ای است و می‌تواند باعث انطباق ویژگی‌های منطقه‌ای با برنامه‌های کلان ملی شود (آسایش و استعلاجی، ۱۳۸۲: ۲۱)؛ همچنین برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری بستری برای گسترش بیشتر شتاب صنعت گردشگری و تنوع بخشی به الگوهای ملی می‌شود (بیدال^۴، ۲۰۰۴: ۳۳۰).

استان گیلان با داشتن جاذبه‌های منحصربه‌فرد طبیعی، فرهنگی (مادی و غیر مادی) و انسان‌ساخت، در سال ۱۳۹۰ نرخ بیکاری (جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر)، معادل ۱۶/۶٪ داشته و بعد از استان‌های البرز، لرستان و فارس دارای بالاترین نرخ بیکاری در کشور بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰: ۴۶)؛ بنابراین افزون بر برنامه‌ریزی گردشگری در سطح ملی برای کاهش نرخ بیکاری در این استان، برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری نیز برای توسعه متوازن گردشگری ضروری است. در پژوهش حاضر سعی بر این است که میزان تغییرات اشتغال‌زایی در بخش گردشگری در شهرستان‌های استان گیلان طی دوره‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ و ۱۳۸۵-۱۳۹۰ محاسبه و مقایسه شود و از این رهگذر افزون بر بررسی عملکرد بخش گردشگری در اشتغال‌زایی شهرستان‌های استان گیلان در طی این دو دوره زمانی، مقایسه‌ای میان شهرستان‌های استان صورت پذیرد تا از این طریق میزان سهم هر یک از آن‌ها در اشتغال‌زایی بخش گردشگری که رابطه مستقیمی با میزان توسعه زیرساخت‌های گردشگری دارد؛ در راستای اهداف برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری بررسی شود؛ افزون بر این، نتایج پژوهش حاضر پیش‌درآمدی برای پژوهش‌های آتی خواهد بود تا از این دریچه بتوان علل موفقیت نقاط شهرهای موفق یا عدم موفقیت نقاط شهری ناموفق در زمینه اشتغال‌زایی در راستای گردشگری کنکاش شود؛ بنابراین اهداف پژوهش در قالب پرسش‌هایی

به شرح ذیل قابل پیگیری است: آیا بخش گردشگری در استان گیلان و همچنین شهرستان‌های آن (نسبت به استان) طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ و ۱۳۹۰-۱۳۸۵ دارای رشد اقتصادی مثبت بوده است؟ آیا بخش گردشگری در توسعه متوازن منطقه‌ای استان گیلان اثرگذار بوده است؟ آیا شهرستان‌های استان گیلان در زمینه اشتغال‌زایی در بخش گردشگری طی دوره‌های زمانی ۱۳۸۵-۱۳۹۰ و ۱۳۷۵-۱۳۸۵ موفق بوده‌اند؟

همان‌طور که مشخص است، توسعه، فرایندی جامع از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است که هدف آن بهبود مستمر زندگی جمعیت بوده و فعالیت، آزادی، مشارکت و توزیع عادلانه منافع از ارکان اساسی آن به‌شمار می‌آید (ضرابی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۱۴). در معنای ساده‌تر می‌توان توسعه را رشد همراه با عدالت اجتماعی دانست (هادر^۱، ۲۰۰۳: ۳). در دیدگاه‌های تبیین‌کننده فرایند توسعه منطقه‌ای، موضوع توازن در توسعه و آرایش متعادل فعالیت‌ها در فضا، از اهمیت خاصی برخوردار است. امروزه، لزوم توجه به تمرکززدایی در بحث توسعه، به‌ویژه در کشورهای روبه‌پیشرفت، از اساسی‌ترین نگرش‌ها است (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۴)؛ به‌عبارت دیگر، هدف از مطالعات و بررسی‌های منطقه‌ای تنظیم رابطه انسان، فضا و فعالیت یا توزیع و چیدمان متعادل و مناسب انسان و فعالیت‌های او در پهنه سرزمین است (زیاری، ۱۳۸۸: ۲۲۵).

نابرابری‌های ناحیه‌ای از مسائل عمده و نگران‌کننده در بیشتر بخش‌های جهان است، از این‌رو، برای سیاست‌گذاران، کاهش نابرابری ناحیه‌ای، بخشی از هدف اجتماعی عمومی برای کاهش نابرابری، به‌طور کلی و نابرابری بین افراد، به‌طور ویژه است (دوپنت^۲، ۲۰۰۷: ۱۹۴-۱۹۳). در واقع، نابرابری‌های ناحیه‌ای، تداوم چالش‌های توسعه در بیشتر کشورها را نشان می‌دهد (شانکار و شاه^۳، ۲۰۰۳: ۱۴۲۱). نابرابری‌های ناحیه‌ای در تمام اشکال و سطوح آن، می‌تواند پیامدهای ناگواری را به همراه داشته باشد (پشین^۴، ۲۰۰۳: ۲۹۱). اهداف کلی برنامه‌ریزی منطقه‌ای یا توسعه اقتصادی، برقراری عدالت اجتماعی و توزیع رفاه و ثروت در بین افراد جامعه است. برای دستیابی به اهداف یادشده در هر جامعه‌ای به تهیه و تدوین و درنهایت اجرای برنامه‌های مختلف نیاز است (لطفی و شعبانی، ۱۳۹۲: ۸). توجه به توسعه نواحی مختلف و تعادل بین نواحی از دیدگاه برخورداری از امکانات، تسهیلات و سایر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی می‌تواند در راه نیل به اهداف کمی و کیفی، برنامه کلان تخصیص منابع را تحت تأثیر قرار داده و چارچوب سیاست‌گذاری ناحیه‌ای را سازمان‌دهی کند (جمالی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵)؛ از طرف دیگر تجربه بررسی‌های منطقه‌ای در کشورهای مختلف مبین آن است که برخی مناطق در مقایسه با سایر مناطق یک کشور، عملکرد بهتری داشته و در نتیجه از رشد و توسعه مطلوب‌تری برخوردار بوده‌اند؛ بنابراین، اگر برنامه‌ریزان بتوانند عوامل تأثیرگذار بر عملکرد مناسب مناطق را شناسایی نمایند، در آن صورت خواهند توانست هم از تجربیات مدیران بخش‌های مختلف آن مناطق بهره ببرند و هم بودجه موجود را به‌صورت بهینه تخصیص دهند (احمدی، ۱۳۸۴: ۲۸).

در همین رابطه صنعت گردشگری نیز در سال‌های اخیر تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان داشته است؛ که از آن جمله می‌توان به ایجاد تعادل منطقه‌ای اشاره نمود (صدرموسوی و دخیلی، کهنمویی، ۱۳۸۶: ۹۲)؛ همچنین اشتغال که از مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی برای ارزیابی توسعه متوازن در سطوح ملی و منطقه‌ای است^۵، از اصلی‌ترین عواید اقتصادی گردشگری است (زاهدی، ۱۳۸۵: ۴۳)؛ زیرا یکی از

1- Hadder
2- Dupont
3- Shankar & Shah
4- Pacione

۵- برای مثال، حاتمی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰)، جمالی و همکاران (۱۳۸۸)، زیاری و همکاران (۱۳۸۷)، قرخلو و همکاران (۱۳۸۷)، شمس، (۱۳۸۵)، تقوایی و همکاران (۱۳۸۷) و غیره در پژوهش‌های خود برای ارزیابی میزان توسعه متوازن منطقه‌ای از شاخص اشتغال استفاده کرده‌اند.

ابعاد مهم در ارتباط با رابطه گردشگری و امنیت ملی، اقتصاد پویا و توسعه یافته است که از وجوه بسیار مهم این اقتصاد، اشتغال‌زایی برای شهروندان است (نوربخش و اکبرپور، ۱۳۸۹: ۲۴). از مزایای نسبی گردشگری ماهیت کاربر بودن آن است. از نقطه نظر آثار گردشگری بر اشتغال، صنعت گردشگری گسترده‌ترین صنعت خدماتی و مهم‌ترین صنعت اشتغال‌زا در دنیا محسوب می‌شود به طوری که نرخ بیکاری در شهرها و کشورهای توریستی کمتر از سایر کشورها است. درآمد حاصل از گردشگری به اشتغال و درآمد اولیه محدود نمی‌شود و بسته به اینکه درآمد اولیه چگونه کسب شده باشد (دستمزد و حقوق، اجاره و سود سرمایه و مالیات) می‌تواند از طریق اثر فزاینده، درآمد و اشتغال ثانویه ایجاد کند و منجر به افزایش اشتغال عوامل تولید از جمله کار، سرمایه، زمین و مدیریت شود. گردشگری فرصت‌های شغلی بسیاری برای نیروی کار ساده بدون تخصص و کارگران نیمه‌ماهر و ماهر ایجاد می‌کند (عیسی‌زاده و قدسی، ۱۳۹۱: ۹۱). شاید به همین دلیل است که لویس ترنر^۱ گردشگری را امیدبخش‌ترین و پچیده‌ترین صنعتی می‌داند که جهان سوم با آن روبه‌روست و معتقد است که گردشگری بیشترین قابلیت را برای جانشینی دیگر فعالیت‌های درآمدزا دارد (کاظمی، ۱۳۸۶: ۷).

در شهرستان‌های استان گیلان امر توسعه، یکسان صورت نگرفته و نابرابری‌هایی در میزان برخورداری از مواهب توسعه به وجود آمده است (ضرابی و همکاران، ۱۳۸۹). با توجه به اینکه عدالت اجتماعی و محرومیت‌زدایی، همواره یکی مهم‌ترین اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران بوده و با این شعار روی کار آمده است، رفع عدم‌تعالی‌های ناحیه‌ای لازم و ضروری است. از این‌رو، رفع نابرابری‌های ناحیه‌ای یکی از مسائل مهم سیاست‌گذاری در برنامه سوم توسعه ایران محسوب می‌شد (نوربخش، ۱۳۸۲: ۹۷)؛ بنابراین در این پژوهش نیز با استعانت از نظریه توسعه متوازن منطقه‌ای، به بررسی نقش گردشگری در ایجاد اشتغال و توسعه متوازن منطقه‌ای در استان گیلان پرداخته می‌شود. تاکنون در زمینه بررسی رابطه گردشگری، توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال پژوهش‌های متعدد داخلی و خارجی انجام گرفته است. توسان^۲ (۲۰۰۲) در مطالعه تطبیقی خود در یورگاپ (ترکیه)، نادی (فیجی) و فلوریدای مرکزی (امریکا)، ایجاد فرصت‌های شغلی از طریق گردشگری را به‌مثابه یکی از اثرات مثبت گردشگری ذکر کرده است (توسان، ۲۰۰۲: ۲۵۳-۲۳۱). کیم^۳ و همکاران (۲۰۰۶) رابطه علی بین گردشگری و رشد اقتصادی را در تایوان آزمون کردند تا رابطه بین گسترش گردشگری و رشد اقتصادی را مشخص کنند. نتایج نشان می‌دهد که رابطه تعادلی بلندمدتی بین گردشگری و رشد اقتصادی در کشور تایوان وجود دارد؛ به عبارت دیگر در کشور تایوان، گردشگری و رشد اقتصادی یکدیگر را تقویت می‌کنند (کیم، ۲۰۰۶: ۹۳۳-۹۲۵). پوپسکو و کوربوس^۴ (۲۰۱۰) نقش مثبت گردشگری شهر را بر توسعه منطقه براساس در کشور مالزی گزارش دادند (پوپسکو و کوربوس، ۲۰۱۰: ۸۵-۶۹).

میرزایی و همکاران (۱۳۸۹)، در مدل تحلیلی خود پدیده گردشگری را با استفاده از رویکردهای نظری و تأکیدی که گولدنر^۵ (۲۰۰۳) بر پنج بُعد مفهومی در صنعت گردشگری کرده است (جاذبه‌ها، مراکز اقامتی، حمل‌ونقل، واحدهای پذیرایی و فروشگاه‌ها) به‌مثابه متغیر مستقل در نظر گرفته شده است (میرزایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۴-۱). مهرابی بشرآبادی و همکاران (۱۳۸۹) با استفاده از تحلیل جدول داده - ستاده و استفاده از شاخص تعداد شاغلین بخش هتل و خوابگاه و رستوران، به این نتیجه رسیده‌اند که صنعت گردشگری از لحاظ برقراری پیوند

1- Louis Turner

2- Tosun

3- Kim

4- Popescu & Corbos

5- Goeldner

با سایر بخش‌های اقتصادی استان، از بخش‌های پیشرو در اقتصاد استان محسوب می‌شود و می‌تواند تولید در سایر بخش‌ها و کل اقتصاد استان را رونق بخشد (مهرابی بشرآبادی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۲-۱۳۹). عیسی‌زاده و قدسی (۱۳۹۱)، اشتغال مستقیم، غیر مستقیم و القایی بخش‌های مرتبط با بخش گردشگری را با استفاده از بخش‌های اقتصادی عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، اقامتگاه‌های عمومی، محل‌های صرف غذا و نوشیدنی، خدمات دینی و مذهبی، خدمات ورزشی و تفریحی و خدمات کتابخانه‌ها و موزه‌ها را به‌مثابه بخش‌های مرتبط با بخش گردشگری را محاسبه نموده‌اند (عیسی‌زاده و قدسی، ۱۳۹۱: ۱۷۲-۱۵۱).

مافی و سقایی (۱۳۸۹)، با استفاده از مدل ضریب مکانی و اشتغال بخش هتل، رستوران‌داری و فروش، به محاسبه اشتغال بخش گردشگری در کلان‌شهر مشهد و در مقایسه به همین اشتغال در کشور و کل اشتغال بخش خدمات در مشهد و کشور پرداخته‌اند (مافی و سقایی، ۱۳۸۹: ۲۹۲-۲۶۷). ضرابی و همکاران (۱۳۸۹) توسعه متوازن منطقه‌ای در استان گیلان را به بررسی کردند و به این نتیجه رسیده‌اند که بین شهرستان‌های استان گیلان به لحاظ برخورداری از امکانات و شاخص‌های توسعه، تفاوت زیادی وجود دارد (ضرابی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۴-۱۱). چنانکه گذشت، مطالعه پیشینه پژوهش نمایانگر آن است که تاکنون مطالعاتی به‌صورت جداگانه درخصوص رابطه گردشگری با رشد اقتصادی و افزایش اشتغال و همچنین درخصوص سنجش میزان توسعه متوازن منطقه‌ای صورت گرفته، ولی تاکنون پژوهشی در زمینه تأثیر کارکرد اشتغال‌زایی بخش گردشگری در توسعه متوازن منطقه‌ای انجام نپذیرفته است؛ بنابراین پژوهش حاضر، برای مطالعات آتی در این زمینه راه‌گشا خواهد بود. پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش‌شناسی توصیفی و تحلیلی است. با توجه به موضوع پژوهش و در راستای دستیابی به اهداف که مبتنی بر تحلیل داده‌های اقتصاد گردشگری در استان گیلان است، اطلاعات مورد نیاز با تکیه بر اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ و سالنامه‌های آماری استان گیلان جمع‌آوری شده است. پس از انتخاب شاخص‌ها و جمع‌آوری اطلاعات، با استفاده از مدل‌های تغییر مکان - سهم و ضریب مکانی و ضریب آنتروپی به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. تعیین شاخص‌ها، مهم‌ترین گام در مطالعات توسعه ناحیه‌ای و درواقع، بیان آماری پدیده‌های موجود در ناحیه است (کلانتری، ۱۳۸۰: ۱۱۱). در انتخاب شاخص‌ها، قابل اعتماد بودن شاخص‌ها برای آزمون و ارائه بینش روشن‌تر به پژوهشگر و آسان بودن آن‌ها مهم است (امیراحمدی، ۱۹۸۷: ۱۵۷). ذکر این نکته ضروری است که از طریق شاخص‌های مورد مطالعه، تنها زوایایی از نابرابری یک ناحیه مشخص می‌شود و برخی از ابعاد آن به علت ویژگی خاص علوم انسانی، محدودیت در دسترسی به آمار و ضعف روش‌های کمی همچنان پنهان می‌ماند (جمالی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶). از آنجا که بخش‌های هتل و خوابگاه و رستوران از زیرساخت‌های لازم برای گردشگری بوده و افزایش ورود گردشگران، تقاضای این بخش‌ها را افزایش می‌دهد، در پژوهش حاضر برای تحلیل اثرات اشتغال‌زایی بخش گردشگری از «تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا» به‌مثابه جایگزین در این زمینه استفاده شده است.

داده‌ها و روش‌ها

مدل تغییر مکان - سهم^۱: روش تغییر سهم برای تحلیل و پیش‌بینی شرایط اقتصادی و اشتغال سطوح جغرافیایی، زیر منطقه و بالاتر از شهر می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. در این روش مقیاس مرجع، مقیاس کشور یا استان است که سطوح جغرافیایی مورد مطالعه با آن سنجیده می‌شود. در کشور ما به علت اینکه به‌جز آمار اشتغال؛

آمارهای ادواری دیگری موجود نیست؛ بنابراین از آمار اشتغال استفاده شده است. روش تغییر سهم تفاوت رشد بخش‌های اقتصادی شهر را در مقایسه با رشد بخش‌ها در سطح اقتصاد مرجع بررسی می‌کند. این تفاوت که ممکن است مثبت یا منفی باشد، بیانگر تغییر مکان یا جابه‌جایی سهم اقتصاد شهر در اقتصاد مرجع است. این جابه‌جایی سهم، می‌تواند ناشی از سه عنصر زیر باشد (زیاری، ۱۳۷۸: ۱۸۴):

۱. عنصر رشد اقتصاد مرجع؛ این عنصر کل تغییرات اشتغال در اقتصاد مرجع را نشان می‌دهد و رابطه آن به شکل زیر است:

$$E.G.F = \left(\frac{ER^M}{ER^N} - 1 \right) \quad \text{رابطه ۱}$$

در این رابطه ER سطح اشتغال کل در اقتصاد مرجع در سال‌های مورد نظر M و N است.

۲. عنصر رشد نسبی بخش‌های اقتصادی در کل اقتصاد مرجع؛ این عنصر رشد یا نزول نسبی هر بخش اقتصاد را در کل اقتصاد مرجع اندازه‌گیری می‌کند. مثبت یا منفی بودن این سنجه به معنای صعود یا نزول آن در کل اقتصاد مرجع است. این متغیر از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$P.S.F = \left(\frac{ER_I^M}{ER_I^N} - \frac{ER^M}{ER^N} \right) \quad \text{رابطه ۲}$$

در این رابطه ER_I سطح اشتغال در بخش I در اقتصاد مرجع را در سال‌های M و N نشان می‌دهد.

۳. عنصر عملکرد هر بخش در شهر نسبت به عملکرد همان بخش در سطح مرجع؛ این سنجه موقعیت رقابتی هر بخش اقتصادی شهر را در مقایسه با اقتصاد مرجع اندازه‌گیری می‌کند. مثبت بودن آن به معنای سرعت رشد بیشتر آن نسبت به کل اقتصاد مرجع و منفی بودن آن به مفهوم عقب‌ماندگی آن است. این متغیر با استفاده از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$D.S.F = \left(\frac{E_I^M}{E_I^N} - \frac{ER_I^M}{ER_I^N} \right) \quad \text{رابطه ۳}$$

در این رابطه E_I سطح اشتغال در بخش I در اقتصاد شهر را برای سال‌های M و N نشان می‌دهد.

برای بررسی بخش‌های مختلف باید از یک نمودار استفاده کرد که شامل چهار حوزه است. حوزه I یا حوزه بخش‌های برنده (P.S.F مثبت و D.S.F مثبت)، حوزه II یا حوزه بخش‌های برنده مختلط (P.S.F منفی و D.S.F مثبت)، حوزه III یا حوزه بخش‌های بازنده مختلط (P.S.F مثبت و D.S.F منفی) و حوزه IV یا حوزه بخش‌های بازنده (P.S.F منفی و D.S.F منفی). (شکل ۱)

II	I
IV	III

شکل ۱. تقسیم‌بندی حوزه‌های اقتصادی (حاتمی‌نژاد و حسینی، ۱۳۹۲: ۱۱۵)

مدل ضریب آنتروپی: ضریب آنتروپی یا شاخص بی‌نظمی یک روش ریاضی است که به منظور تحلیل اطلاعات و سازمان‌دهی یک سیستم مورد استفاده قرار می‌گیرد و برای بررسی نحوه توزیع سکونت‌گاه‌ها و جمعیت در سطح

فضای جغرافیایی کاربرد دارد (سرایی و پورمحمد، ۱۳۸۷: ۵۳). از کاربردهای این مدل می‌توان به میزان تعادل فضایی استقرار در سطح شبکه شهری، منطقه‌ای و ملی نام برد (فنی، ۱۳۸۲: ۷۹). این مدل با توجه به کاربرد به شرح ذیل در نوشتار پیش رو استفاده شده است:

$$E = - \frac{\sum_i^n P_i \ln P_i}{\ln N}$$

E : ضریب آنتروپی؛ P_i : نسبت تعداد شاغلین در بخش i در شهرستان Z به کل تعداد شاغلین در بخش i در اقتصاد مرجع؛ N : تعداد شهرها.

ضریب آنتروپی دامنه‌ای بین صفر و یک دارد و هرچه مقدار آن به یک نزدیک‌تر باشد، بیانگر توزیع عادلانه‌تر و هرچه به صفر نزدیک‌تر باشد، بیانگر درجه توزیع نامتعادل است. به‌گفته دیگر، مقدار یک بیانگر توزیع کاملاً عادلانه و مقدار صفر بیانگر توزیع کاملاً نامتعادل است (تاسای^۱، ۲۰۰۵: ۱۴۵).

مدل ضریب مکانی^۲: مدل ضریب مکانی (LQ)، تکنیکی برای شناسایی بخش‌های پایه و غیر پایه اقتصادی است. در این تکنیک به‌طور عمده از متغیر اشتغال استفاده شده و فعالیت‌های مختلف را با هر درجه از ریزش فعالیت‌های می‌توان با مرجع بزرگ‌تری مقایسه کرد (صبغ کرمانی، ۱۳۷۷: ۶۶). در این مدل، عدد بالاتر از یک نشان‌دهنده شرایط پایه‌ای بخش اقتصادی و توان صادراتی شهر در سطح استان است. عدد کمتر از یک نشانگر آن است که شهر در فعالیت اقتصادی دارای شرایط پایه‌ای نیست و عدد برابر با یک، نشانگر خودکفایی شهر در فعالیت اقتصادی است (زیاری، ۱۳۷۸: ۱۷۶):

$$LQ_i = \frac{e_i / \sum_i e_i}{E_i / \sum_i E_i}$$

e_i : تعداد شاغلان بخش i در سطح شهر؛ $\sum_i e_i$: تعداد کل شاغلان شهر؛ E_i : تعداد شاغلان فعالیت i در سطح مرجع؛ $\sum_i E_i$: تعداد کل شاغلان در سطح مرجع.

معرفی منطقه مورد بررسی

استان گیلان یکی از استان‌های شمالی کشور با مساحت ۱۴۰۴۴ کیلومتر مربع است. این استان در ۳۴° ۳۶' تا ۲۷° ۳۸' عرض شمالی و ۴۸° ۵۳' تا ۵۰° ۳۴' طول شرقی از نصف‌النهار قرار دارد و مرکز آن شهر رشت است. این استان به واحد جغرافیایی جنوب دریای خزر تعلق دارد. طبق آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان گیلان با ۲۴۸۰۸۷۴ نفر جمعیت از ۱۶ شهرستان تشکیل شده که در مجموع ۴۳ بخش شامل ۵۲ شهر، ۱۰۹ دهستان را دربر می‌گیرد. شهرستان‌های استان گیلان عبارت‌اند از: آستارا، آستانه اشرفیه، املش، بندر انزلی، تالش، رشت، رضوانشهر، رودبار، رودسر، سیاهکل، شفت، صومعه‌سرا، فومن، لاهیجان، لنگرود و ماسال. نرخ بیکاری استان در سال ۱۳۹۰، ۱۶/۶٪ و سهم اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت اقتصادی به‌قرار کشاورزی ۲۵/۱٪، صنعت ۲۵/۴٪ و خدمات ۴۹/۴٪ است (سالنامه آماری استان گیلان، ۱۳۹۰).

نتایج و بحث

ارزیابی رشد اشتغال بخش گردشگری در استان گیلان و شهرستان‌های آن (مدل تغییر مکان - سهم): برای

1- Tasai

2- Location Quotient

ارزیابی رشد اشتغال بخش گردشگری در شهرستان‌های استان گیلان با استفاده از مدل تغییر مکان - سهم، تغییرات اشتغال بخش «فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا» به‌مثابه اصلی‌ترین فعالیت‌های مرتبط با گردشگری، در هریک از شهرستان‌ها نسبت به سطح مرجع (استان) طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ و همچنین ۱۳۹۰-۱۳۸۵ محاسبه شده است (جدول ۱ و ۲).

جدول ۱. تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا در شهرستان‌های استان گیلان (۱۳۷۵ و ۱۳۸۵) (مرکز آمار ایران)

۱۳۸۵			۱۳۷۵		
تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا	تعداد کل شاغلین ۱۰ ساله و بالاتر	شهرستان	تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا	تعداد کل شاغلین ۱۰ ساله و بالاتر	شهرستان
۴۵۱	۲۲۱۲۶	آستارا	۲۸۳	۱۴۶۳۰	آستارا
۶۷۹	۳۶۳۹۶	آستانه اشرفیه	۳۷۰	۴۰۷۹۲	آستانه اشرفیه
۸۳۲	۴۰۰۲۸	بندر انزلی	۴۷۸	۲۹۶۲۱	بندر انزلی
۱۱۸۱	۸۱۵۰۳	تالش و رضوانشهر و ماسال	۵۸۱	۶۱۷۷۹	تالش
۳۷۷۸	۲۷۱۵۴۸	رشت	۲۴۳۱	۱۹۷۱۱۵	رشت
۳۶۵	۲۷۲۳۷	رودبار	۲۰۸	۲۲۶۳۵	رودبار
۶۳۹	۶۶۱۴۲	رودسر و املش	۳۶۱	۵۵۱۷۵	رودسر
۲۴۳	۱۸۴۹۷	شفت	۱۹۹	۲۰۵۵۹	شفت
۵۷۵	۳۴۷۴۵	صومعه‌سرا	۴۶۶	۴۱۳۹۹	صومعه‌سرا
۵۵۶	۲۵۷۶۹	فومن	۳۴۴	۳۵۷۱۶	فومن
۹۸۸	۷۳۵۸۱	لاهیجان و سیاهکل	۵۲۷	۶۷۸۹۷	لاهیجان
۶۵۵	۴۳۱۵۰	لنگرود	۳۷۷	۴۴۲۰۲	لنگرود
۱۰۹۴۲	۷۴۰۷۲۱	کل	۶۶۲۵	۶۳۱۵۲۰	کل

جدول ۲. تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا در شهرستان‌های استان گیلان (۱۳۸۵ و ۱۳۹۰) (مرکز آمار ایران)

۱۳۹۰			۱۳۸۵		
تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا	تعداد کل شاغلین ۱۰ ساله و بالاتر	شهرستان	تعداد شاغلین فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا	تعداد کل شاغلین ۱۰ ساله و بالاتر	شهرستان
۵۲۸	۲۴۰۳۶	آستارا	۴۵۱	۲۲۱۲۶	آستارا
۵۵۱	۳۳۵۹۸	آستانه اشرفیه	۶۷۹	۳۶۳۹۶	آستانه اشرفیه
۱۶۴	۱۶۶۶۶	املش	۱۴۴	۱۸۵۸۰	املش
۸۴۸	۳۶۳۲۸	بندر انزلی	۸۳۲	۴۰۰۲۸	بندر انزلی
۸۷۲	۵۷۱۱۹	تالش	۷۴۸	۴۹۲۶۹	تالش
۵۲۶۳	۲۷۶۰۷۷	رشت	۳۷۷۸	۲۷۱۵۴۸	رشت
۳۰۵	۱۹۰۰۷	رضوانشهر	۳۰۴	۱۹۷۶۱	رضوانشهر
۳۳۱	۲۸۰۶۶	رودبار	۳۶۵	۲۷۲۳۷	رودبار
۵۹۹	۴۹۶۷۷	رودسر	۴۹۵	۴۷۵۶۲	رودسر
۲۰۰	۱۵۷۵۲	سیاهکل	۱۹۷	۱۷۱۵۰	سیاهکل
۲۳۳	۱۹۱۴۹	شفت	۲۴۳	۱۸۴۹۷	شفت
۶۳۷	۳۸۶۹۴	صومعه‌سرا	۵۷۵	۳۴۷۴۵	صومعه‌سرا
۵۳۱	۲۸۳۸۴	فومن	۵۵۶	۲۵۷۶۹	فومن
۹۵۶	۵۶۸۳۰	لاهیجان	۷۹۱	۵۶۴۳۱	لاهیجان
۷۵۵	۴۵۰۵۷	لنگرود	۶۵۵	۴۳۱۵۰	لنگرود
۱۸۵	۱۵۴۱۲	ماسال	۱۲۹	۱۲۴۷۳	ماسال
۱۲۹۵۸	۷۵۹۸۵۲	کل	۱۰۹۴۲	۷۴۰۷۲۱	کل

لازم به ذکر است به علت تفکیک شهرستان تالش به شهرستان‌های تالش و رضوانشهر و ماسال، تفکیک شهرستان رودسر به رودسر و املش و همچنین تفکیک شهرستان لاهیجان به لاهیجان و سیاهکل در سال ۱۳۸۵، برای پیشگیری از بروز اشتباه در محاسبات، تعداد شاغلین بخش «فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا» در سه شهرستان ذکر شده در سال ۱۳۷۵ با مجموع شهرستان‌های تفکیک‌شده در سال ۱۳۸۵ مقایسه شده است.

نتایج تفصیلی جداول (۳) و (۴) نشان می‌دهد که طی دوره ۱۳۷۵-۱۳۸۵ بخش «فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا» در استان، افزایش اشتغال (P.S.F مثبت) داشته است. ولی در این میان شهرستان‌های آستارا، رشت، شفت و صومعه‌سرا و فومن (P.S.F مثبت و D.S.F منفی) در حوزه بخش بازنده مختلط قرار دارند، یعنی دارای رشد اقتصادی کمتر از استان می‌باشند و سایر شهرستان‌ها یعنی آستانه اشرفیه، بندر انزلی، تالش، رودبار و رودسر، لاهیجان و لنگرود (P.S.F مثبت و D.S.F مثبت) در بخش برنده اقتصادی بوده و دارای رشد اقتصادی بیشتر از استان می‌باشند؛ همچنین طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۵ نیز بخش «فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا» در استان، از نظر اشتغال‌زایی رشد مثبت داشته است (P.S.F مثبت)، ولی این بخش فقط در شهرستان‌های رشت، رودسر، لاهیجان و ماسال (P.S.F مثبت و D.S.F مثبت) در بخش برنده اقتصادی بوده و دارای رشد بیشتر از استان است و در سایر شهرستان‌ها؛ یعنی آستارا، آستانه اشرفیه، املش، بندر انزلی، تالش، رضوانشهر، رودبار، سیاهکل، شفت، صومعه‌سرا، فومن، لنگرود (P.S.F مثبت و D.S.F منفی) در حوزه بخش بازنده مختلط اقتصادی و رشد اقتصادی کمتر از استان قرار دارد.

ارزیابی تأثیر اشتغال‌زایی بخش گردشگری در توسعه متوازن منطقه‌ای استان گیلان (مدل ضریب آنتروپی): برای ارزیابی تأثیر اشتغال‌زایی بخش گردشگری در توسعه متوازن منطقه‌ای استان گیلان، تغییرات توزیع فضایی تعداد شاغلین بخش «فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا» در شهرستان‌های استان، طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ و ۱۳۹۰-۱۳۸۵، با استفاده از مدل ضریب آنتروپی بررسی شده است.

جدول ۳. فاکتورهای E.G.F و P.S.F و D.S.F برای مقطع زمانی ۱۳۷۵-۱۳۸۵

۱۳۷۵-۱۳۸۵			فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا	
D.S.F	P.S.F	E.G.F	۱۳۸۵	۱۳۷۵
-۰/۰۵۸	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	آستارا	آستارا
-۰/۱۸۳	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	آستانه اشرفیه	آستانه اشرفیه
۰/۰۸۹	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	بندر انزلی	بندر انزلی
۰/۳۸۱	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	تالش و رضوانشهر و ماسال	تالش
-۰/۰۹۸	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	رشت	رشت
۰/۱۰۳	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	رودبار	رودبار
۰/۱۱۸	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	رودسر و املش	رودسر
-۰/۴۳۱	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	شفت	شفت
-۰/۴۱۸	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	صومعه‌سرا	صومعه‌سرا
-۰/۰۳۶	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	فومن	فومن
۰/۲۲۳	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	لاهیجان و سیاهکل	لاهیجان
۰/۰۸۵	۰/۴۷۹	۰/۱۷۳	لنگرود	لنگرود

جدول ۴. فاکتورهای E.G.F و P.S.F و D.S.F برای مقطع زمانی ۱۳۸۵-۱۳۹۰

۱۳۸۵-۱۳۹۰			شهرستان
D.S.F	P.S.F	E.G.F	
-۰/۰۱۳	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	آستارا
-۰/۳۷۳	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	آستانه اشرفیه
-۰/۰۴۵	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	املش
-۰/۱۶۵	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	بندر انزلی
-۰/۰۱۸	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	تالش
۰/۳۰۹	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	رشت
-۰/۱۸۱	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	رضوانشهر
-۰/۲۷۷	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	رودبار
۰/۰۲۶	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	رودسر
-۰/۱۶۹	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	سیاهکل
-۰/۲۲۵	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	شفت
-۰/۰۷۶	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	صومعه‌سرا
-۰/۲۲۹	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	فومن
۰/۰۲۵	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	لاهیجان
-۰/۰۳۱	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	لنگرود
۰/۳۵۰	۰/۱۵۸	۰/۰۲۶	ماسال

جدول ۵. تغییرات ضریب آنتروپی گروه فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا (۱۳۷۵-۱۳۸۵)

۱۳۸۵			۱۳۷۵			شهرستان
PiLnPi	LnPi	Pi	PiLnPi	LnPi	Pi	
-۰/۰۱۳	-۳/۱۸۹	۰/۰۴۱	-۰/۱۲۵	-۳/۱۵۳	۰/۰۴۳	آستارا
-۰/۰۲۲	-۲/۷۸۰	۰/۰۶۲	-۰/۱۶۱	-۲/۸۸۵	۰/۰۵۶	آستانه اشرفیه
-۰/۰۳۰	-۲/۵۷۷	۰/۰۷۶	-۰/۱۹۰	-۲/۶۲۹	۰/۰۷۲	بندر انزلی
-۰/۰۴۸	-۲/۲۲۶	۰/۱۰۸	-۰/۲۱۳	-۲/۴۳۴	۰/۰۸۸	تالش
-۰/۳۲۵	-۱/۰۶۳	۰/۳۴۵	-۰/۳۶۸	-۱/۰۰۳	۰/۳۶۷	رشت
-۰/۰۱۰	-۳/۴۰۰	۰/۰۳۳	-۰/۱۰۹	-۳/۴۶۱	۰/۰۳۱	رودبار
-۰/۰۲۱	-۲/۸۴۰	۰/۰۵۸	-۰/۱۵۹	-۲/۴۹۰	۰/۰۵۴	رودسر
-۰/۰۰۶	-۳/۸۰۷	۰/۰۲۲	-۰/۱۰۵	-۳/۵۰۵	۰/۰۳۰	شفت
-۰/۰۱۸	-۲/۹۴۶	۰/۰۵۳	-۰/۱۸۷	-۲/۶۵۴	۰/۰۷۰	صومعه‌سرا
-۰/۰۱۷	-۲/۹۸۰	۰/۰۵۱	-۰/۱۵۴	-۲/۹۵۸	۰/۰۵۲	فومن
-۰/۰۳۸	-۲/۴۰۵	۰/۰۹۰	-۰/۲۰۱	-۲/۵۳۱	۰/۰۸۰	لاهیجان
-۰/۰۲۱	-۲/۸۱۶	۰/۰۶۰	-۰/۱۶۳	-۲/۸۶۶	۰/۰۵۷	لنگرود
۰/۸۷۰			۰/۸۶۳			ضریب آنتروپی
۰/۰۰۷ = تغییرات ضریب آنتروپی (۱۳۷۵-۱۳۸۵)						

جدول ۶. تغییرات ضریب آنتروپی گروه «فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا» (۱۳۸۵-۱۳۹۰)

۱۳۹۰			۱۳۸۵			شهرستان
PiLnPi	LnPi	Pi	PiLnPi	LnPi	Pi	
-۰/۱۳۰	-۳/۲۰۰	۰/۰۴۱	-۰/۱۳۱	-۳/۱۸۹	۰/۰۴۱	آستارا
-۰/۱۳۴	-۳/۱۵۸	۰/۰۴۳	-۰/۱۷۲	-۲/۷۸۰	۰/۰۶۲	آستانه اشرفیه
-۰/۰۵۵	-۴/۳۷۰	۰/۰۱۳	-۰/۰۵۷	-۴/۳۳۱	۰/۰۱۳	املش
-۰/۱۷۸	-۲/۷۲۷	۰/۰۶۵	-۰/۱۹۶	-۲/۵۷۷	۰/۰۷۶	بندر انزلی
-۰/۱۸۲	-۲/۶۹۹	۰/۰۶۷	-۰/۱۸۳	-۲/۸۶۳	۰/۰۶۸	تالش
-۰/۳۶۶	-۰/۹۰۱	۰/۴۰۶	-۰/۳۶۷	-۱/۰۶۳	۰/۳۴۵	رشت
-۰/۰۸۸	-۳/۷۴۹	۰/۰۲۴	-۰/۱۰۰	-۳/۵۸۳	۰/۰۲۸	رضوانشهر

ادامه جدول ۶: تغییرات ضریب آنتروپی گروه فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا (۱۳۸۵-۱۳۹۰)

۱۳۹۰			۱۳۸۵			شهرستان
PiLnPi	LnPi	Pi	PiLnPi	LnPi	Pi	
-۰/۰۹۴	-۳/۶۶۷	۰/۰۲۶	-۰/۱۱۳	-۳/۴۰۰	۰/۰۳۳	رودبار
-۰/۱۴۲	-۳/۰۷۴	۰/۰۴۶	-۰/۱۴۰	-۳/۰۹۶	۰/۰۴۵	رودسر
-۰/۰۶۴	-۴/۱۷۱	۰/۰۱۵	-۰/۰۷۲	-۴/۰۱۷	۰/۰۱۸	سیاهکل
-۰/۰۷۲	-۴/۰۱۸	۰/۰۱۸	-۰/۰۸۵	-۳/۸۰۷	۰/۰۲۲	شفت
-۰/۱۴۸	-۳/۰	۰/۰۴۹	-۰/۱۵۵	-۲/۹۴۶	۰/۰۵۳	صومعه‌سرا
-۰/۱۳۱	-۳/۱۹۵	۰/۰۴۱	-۰/۱۵۱	-۲/۹۸۰	۰/۰۵۱	فومن
-۰/۱۹۲	-۲/۶۰۷	۰/۰۷۴	-۰/۱۹۰	-۲/۶۲۷	۰/۰۷۲	لاهیجان
-۰/۱۶۶	-۲/۸۴۳	۰/۰۵۸	-۰/۱۶۹	-۲/۸۱۶	۰/۰۶۰	لنگرود
-۰/۰۶۱	-۴/۲۴۹	۰/۰۱۴	-۰/۰۵۲	-۴/۴۴۱	۰/۰۱۲	ماسال
۰/۷۹۵			۰/۸۴۲			ضریب آنتروپی
-۰/۰۴۷ = تغییرات ضریب آنتروپی (۱۳۸۵-۱۳۹۰)						

یافته‌های جدول‌های ۵ و ۶، بیانگر آن است که طی دهه ۱۳۸۵-۱۳۷۵، میزان ضریب آنتروپی افزایش یافته، بنابراین در این دوره بخش گردشگری در توسعه متوازن منطقه‌ای نقش مثبت داشته است و بالعکس طی دوره ۵ ساله ۱۳۹۰-۱۳۸۵، کاهش میزان ضریب آنتروپی نشان از نقش منفی بخش گردشگری در توسعه متوازن منطقه‌ای دارد.

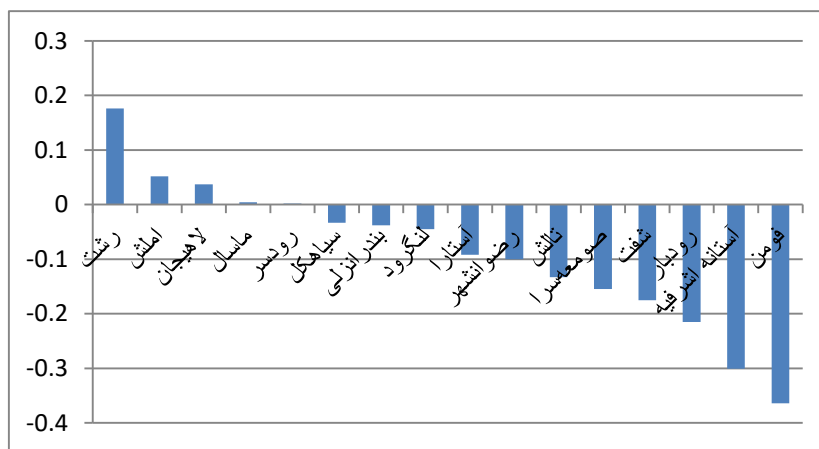
مقایسه تغییرات اشتغال‌زایی بخش گردشگری در شهرستان‌های استان گیلان ۱۳۷۵-۱۳۹۰ (مدل ضریب مکانی): برای بررسی مقایسه‌ای تغییرات اشتغال‌زایی بخش گردشگری در شهرستان‌های استان گیلان، تغییرات ضریب مکانی این بخش با استفاده از شاخص تعداد شاغلین بخش «فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا»، طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ و ۱۳۹۰-۱۳۸۵ محاسبه و با یکدیگر مقایسه شده است. لازم به ذکر است به علت تفکیک شهرستان تالش به شهرستان‌های تالش و رضوانشهر و ماسال، تفکیک شهرستان رودسر به رودسر و املش و همچنین تفکیک شهرستان لاهیجان به لاهیجان و سیاهکل در سال ۱۳۸۵، برای پیشگیری از بروز اشتباه در محاسبات ضریب مکانی، تعداد شاغلین بخش «فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا» در سه شهرستان ذکر شده در سال ۱۳۷۵ با مجموع شهرستان‌های تفکیک‌شده در سال ۱۳۸۵ مقایسه شده است.

جدول ۷: ضریب مکانی گروه فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا شهرستان‌های استان گیلان (۱۳۸۵-۱۳۷۵)

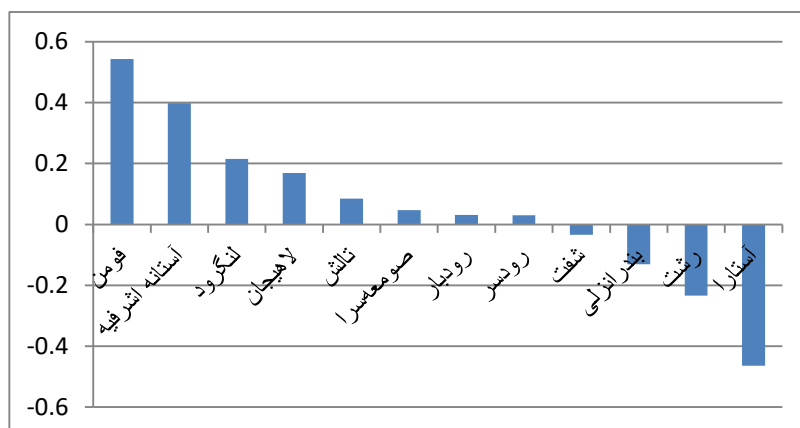
تغییرات ضریب مکانی ۱۳۸۵-۱۳۷۵	۱۳۸۵		۱۳۷۵	
	ضریب مکانی	شهرستان	ضریب مکانی	شهرستان
-۰/۴۶۴	۱/۳۸۰	آستارا	۱/۸۴۴	آستارا
۰/۳۹۸	۱/۲۶۳	آستانه اشرفیه	۰/۸۶۵	آستانه اشرفیه
-۰/۱۳۱	۱/۴۰۷	بندر انزلی	۱/۵۳۸	بندر انزلی
۰/۰۸۵	۰/۹۸۱	تالش و رضوانشهر و ماسال	۰/۸۹۶	تالش
-۰/۲۳۴	۰/۹۴۲	رشت	۱/۱۷۶	رشت
۰/۰۳۱	۰/۹۰۷	رودبار	۰/۸۷۶	رودبار
۰/۰۳	۰/۶۵۴	رودسر و املش	۰/۶۲۴	رودسر
-۰/۰۳۴	۰/۸۸۹	شفت	۰/۹۲۳	شفت
۰/۰۴۷	۱/۱۲۰	صومعه‌سرا	۱/۰۷۳	صومعه‌سرا
۰/۵۴۳	۱/۴۶۱	فومن	۰/۹۱۸	فومن
۰/۱۶۹	۰/۹۰۹	لاهیجان و سیاهکل	۰/۷۴۰	لاهیجان
۰/۲۱۵	۱/۰۲۸	لنگرود	۰/۸۱۳	لنگرود

جدول ۸. ضریب مکانی گروه فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا شهرستان‌های استان گیلان (۱۳۸۵-۱۳۹۰)

تغییرات ضریب مکانی ۱۳۸۵-۱۳۹۰	۱۳۹۰		۱۳۸۵	
	ضریب مکانی	شهرستان	ضریب مکانی	شهرستان
-۰/۰۹۲	۱/۲۸۸	آستارا	۱/۳۸۰	آستارا
-۰/۳۰۱	۰/۹۶۲	آستانه اشرفیه	۱/۲۶۳	آستانه اشرفیه
۰/۰۵۲	۰/۵۷۷	املش	۰/۵۲۵	املش
-۰/۰۳۸	۱/۳۶۹	بندر انزلی	۱/۴۰۷	بندر انزلی
-۰/۱۳۳	۰/۸۹۵	تالش	۱/۰۲۸	تالش
۰/۱۷۶	۱/۱۱۸	رشت	۰/۹۴۲	رشت
-۰/۱	۰/۹۴۱	رضوانشهر	۱/۰۴۱	رضوانشهر
-۰/۲۱۵	۰/۶۹۲	رودبار	۰/۹۰۷	رودبار
۰/۰۰۲	۰/۷۰۷	رودسر	۰/۷۰۵	رودسر
-۰/۰۳۳	۰/۷۴۵	سیاهکل	۰/۷۷۸	سیاهکل
-۰/۱۷۵	۰/۷۱۴	شفث	۰/۸۸۹	شفث
-۰/۱۵۵	۰/۹۶۵	صومعه‌سرا	۱/۱۲۰	صومعه‌سرا
-۰/۳۶۴	۱/۰۹۷	فومن	۱/۴۶۱	فومن
۰/۰۳۷	۰/۹۸۶	لاهیجان	۰/۹۴۹	لاهیجان
-۰/۰۴۵	۰/۹۸۳	لنگرود	۱/۰۲۸	لنگرود
۰/۰۰۴	۰/۷۰۴	ماسال	۰/۷۰۰	ماسال

شکل ۲. تغییرات ضریب مکانی گروه «فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا» شهرستان‌های استان گیلان (۱۳۸۵-۱۳۷۵)

شکل ۳. تغییرات ضریب مکانی گروه «فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا» شهرستان‌های استان گیلان (۱۳۸۵-۱۳۹۰)

همان‌گونه که شکل‌های (۲) و (۳) نشان می‌دهد، طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ ضریب مکانی بخش «فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا» در شهرستان‌های فومن، آستانه اشرفیه، لنگرود، لاهیجان و تالش، صومعه‌سرا، رودبار و رودسر افزایش و در شهرستان‌های شفت، بندر انزلی، رشت و آستارا کاهش داشته است. در این دوره فومن موفق‌ترین و آستارا ناموفق‌ترین شهرستان در افزایش سهم اشتغال در بخش گردشگری بوده است. طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۵، افزایش ضریب مکانی تنها در شهرستان‌های رشت، املش، لاهیجان بوده و دیگر شهرستان‌ها در این خصوص دارای افزایش بسیار ناچیز (ماسال و رودسر) یا کاهش (سیاهکل، بندر انزلی، لنگرود، آستارا، رضوانشهر، تالش، صومعه‌سرا، شفت، رودبار، آستانه اشرفیه، فومن) بوده‌اند؛ همچنین در این دوره رشت موفق‌ترین و فومن ناموفق‌ترین شهرستان در افزایش سهم اشتغال در بخش گردشگری بوده است.

نتیجه‌گیری

گردشگری، آثار اقتصادی بسیاری بر کشورها می‌گذارد که از جمله مهم‌ترین این آثار، اشتغال‌زایی است که از این رهگذر نرخ بیکاری را کاهش می‌دهد. بیکاری از مهم‌ترین مسائل و مشکلات کنونی است و در چنین شرایطی، با توجه به خصوصیات بخش گردشگری می‌توان انبوهی از جمعیت بیکار را جذب کرد؛ در همین رابطه صنعت گردشگری با ایجاد اشتغال به ایجاد تعادل منطقه‌ای نیز کمک می‌نماید؛ زیرا اشتغال از مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی برای ارزیابی توسعه متوازن در سطوح ملی و منطقه‌ای است. از طرفی توجه به پیامدها و آثار نامطلوب گسترده ناشی از عدم تعادل‌های منطقه‌ای، مطالعه و مقایسه مناطق، سیستم‌ها و زیرسیستم‌های مربوط، مانند بررسی تطبیقی شهرستان‌های یک استان در ابعاد مختلف می‌تواند برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران اقتصادی - اجتماعی را در اتخاذ تصمیمات و اجرای برنامه‌های مناسب در جهت کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای، ناحیه‌ای و بخشی یاری رساند.

استان گیلان با داشتن جاذبه‌های منحصر به فرد، پس از استان‌های البرز، لرستان و فارس دارای بالاترین نرخ بیکاری در کشور است؛ بنابراین برنامه‌ریزی گردشگری در سطح ملی برای کاهش نرخ بیکاری در این استان همگام با برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری کارگشا است.

در این مطالعه به بررسی آثار اشتغال‌زایی بخش گردشگری و تأثیر آن بر توسعه متوازن منطقه‌ای در استان گیلان و شهرستان‌های آن با استفاده مدل‌های تغییر مکان - سهم، ضریب آنتروپی و ضریب مکانی پرداخته و از شاخص بخش «فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا» به‌مثابه جایگزین در این زمینه استفاده شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بخش گردشگری طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ و ۱۳۹۰-۱۳۸۵، رشد اشتغال‌زایی داشته و این افزایش در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۵ در راستای توسعه متوازن منطقه‌ای، ولی در دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۵ در این راستا نبوده و به‌طور عمده به نفع شهرستان رشت بوده است. در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۵ شهرستان‌های آستارا، رشت، شفت و صومعه‌سرا و فومن در این بخش اقتصادی نسبت به استان دارای رشد کمتر و سایر شهرستان‌ها یعنی آستانه اشرفیه، بندر انزلی، تالش، رودبار و رودسر، لاهیجان و لنگرود دارای رشد بیشتر بوده‌اند؛ همچنین در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۵ به‌جز شهرستان‌های رشت، رودسر، لاهیجان و ماسال که رشد اقتصادی بیشتر نسبت به استان داشته‌اند، ۱۲ شهرستان دیگر یعنی آستارا، آستانه اشرفیه، املش، بندر انزلی، تالش، رضوانشهر، رودبار، سیاهکل، شفت، صومعه‌سرا، فومن، لنگرود در این خصوص دارای رشد منفی بوده‌اند. افزون بر این طی دوره اول فومن و آستانه اشرفیه موفق‌ترین و آستارا و رشت ناموفق‌ترین شهرستان در زمینه افزایش سهم اشتغال بخش گردشگری بوده و طی دوره دوم شهرستان رشت، املش و لاهیجان موفق‌ترین و شهرستان‌های فومن

و آستانه اشرفیه ناموفق‌ترین عملکرد را در این بخش داشته‌اند.

در انتها در راستای نتایج حاصل از پژوهش و تحلیل یافته‌ها، راهکارها و پیشنهادهای زیر جهت افزایش اشتغال‌زایی بخش گردشگری همگام با توسعه متوازن منطقه‌ای در استان گیلان پیشنهاد می‌شود:

۱. شهرستان آستارا در هر دو دوره زمانی دارای رشد اشتغال‌زایی کمتر از استان و کاهش میزان سهم اشتغال در بخش گردشگری بوده ولی در این بخش نقش پایه‌ای دارد، لذا ادامه این روند از نقش پایه‌ای این صنعت در آینده خواهد کاست و بنابراین باید مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد.

۲. شهرستان شفت در هر دو دوره زمانی دارای رشد اشتغال‌زایی کمتر از استان، کاهش سهم اشتغال و همچنین نقش غیر پایه‌ای در بخش گردشگری بوده و باید در برنامه‌ریزی منطقه‌ای گردشگری در اولویت توجه قرار گیرد.

۳. شهرستان لاهیجان در هر دو دوره زمانی دارای رشد اشتغال‌زایی بیشتر از استان و همچنین افزایش میزان سهم اشتغال در بخش گردشگری بوده و در این صنعت خود را به شرایط پایه‌ای نزدیک می‌نماید و می‌تواند به‌مثابه الگویی برای سایر شهرستان‌ها مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد.

۴. شهرستان رشت در دوره اول در هر دو مورد (رشد شاغلین بخش گردشگری نسبت به استان، سهم شاغلین بخش گردشگری)، کاهش و در دوره ۵ ساله دوم در هر دو مورد افزایش قابل توجهی داشته است که ادامه این روند، معضل توسعه نامتوازن استان به نفع شهرستان رشت را تقویت خواهد کرد و بنابراین باید در برنامه‌ریزی گردشگری استان مورد توجه ویژه قرار گیرد.

۵. سایر شهرستان‌های استان (به جز رشت و لاهیجان) نیز در دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۵ نسبت به دوره قبل از خود دارای عملکرد ضعیفی بوده یا ارتقای قابل توجهی نداشته‌اند (رودسر)، بنابراین باید با توجه به پتانسیل‌های گردشگری هر یک، برنامه‌ریزی لازم در آن‌ها صورت گیرد.

۶. پژوهش حاضر تنها به بررسی اشتغال‌زایی در بخش گردشگری و تأثیر آن بر توسعه متوازن منطقه‌ای پرداخته است و در ادامه، پژوهش‌هایی در زمینه سایر تأثیرات اقتصادی گردشگری (درآمدزایی، قیمت زمین، قیمت کالاها و خدمات، هزینه زندگی و...) پیشنهاد می‌شود.

منابع

آسایش، حسین؛ استعلاجی، علیرضا (۱۳۸۲) **اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای (مدل‌ها، روش‌ها و فنون)**، دانشگاه آزاد اسلامی، شهر ری.

احمدی، علی محمد (۱۳۸۴) **توسعه صنعتی و نابرابری‌های مناطق‌های استان لرستان**، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان.

جمالی، فیروز؛ پورمحمدی، محمدرضا؛ قنبری، ابوالفضل (۱۳۸۸) **تحلیلی بر روند نابرابری در نقاط شهری استان‌های ایران (۱۳۶۵-۱۳۸۵)**، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۲۴ (۹۵)، صص. ۲۸-۱.

حاتمی‌نژاد، حسین؛ حسینی، سید هادی (۱۳۹۲) **تحلیل و پیش‌بینی اشتغال در شهر سبزوار، رهیافت تغییر سهم، اقتصاد پایه و نسبت مکانی، جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)**، ۱۱ (۳۶)، صص. ۹۹-۱۲۱.

حاتمی‌نژاد، حسین؛ پورحسین، حمید؛ محمدپور، صابر؛ منوچهری میانداوب، ایوب (۱۳۹۰) **تحلیل عملکرد فضایی شهر میانی مرند در سطح شهرستان مرند، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، ۷۸، صص. ۴۳-۲۳.

زاهدی، شمس‌الدین (۱۳۸۵) **مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار**، انتشارات آگاه، تهران.

زیاری، کرامت‌الله (۱۳۷۸) **اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، چاپ اول، انتشارات دانشگاه یزد، یزد.

زیاری، مدواری (۱۳۸۸) **بررسی نظام شهری استان یزد**، مجموعه مقالات کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، صص.

۲۲۳-۲۵۲

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری (۱۳۸۳) در خصوص چشم‌انداز توسعه بخش میراث فرهنگی و گردشگری کشور ایران «۱۳۸۴ تا ۱۴۰۴»، مرکز اسناد و کتابخانه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تهران.

سالنامه آماری استان گیلان (۱۳۹۰) استانداری گیلان، معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان.

سرای، محمدحسین؛ پورمحمد، اسماعیل (۱۳۸۷) تحلیل سازمان فضایی استان آذربایجان شرقی در سطوح شهری و ناحیه‌ای با استفاده از مدل آنتروپی (شاخص بی‌نظمی)، فصلنامه فضای جغرافیایی، ۲۲، صص. ۷۲-۵۷.

صباغ کرمانی، مجید (۱۳۷۷) تمرکز نسبی اشتغال در فعالیت‌های صنعتی استان‌های کشور (کاربرد مدل اقتصاد پایه)، پژوهشنامه بازرگانی، ۵ (۱۷)، صص. ۸۵-۶۳.

صدرموسوی، میر ستار؛ دخیلی کهنمویی، جواد (۱۳۸۶) ارزیابی وضعیت تسهیلات گردشگری استان آذربایجان شرقی از دید گردشگران، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، ۶۱، صص. ۱۴۳-۱۲۹.

ضرابی، اصغر؛ محمدی، جمال؛ رنگیدن، قاسم (۱۳۸۹) سنجش پایداری توسعه شهرستان‌های استان گیلان، فصلنامه ساخت شهر، ۷ (۱۳)، صص. ۲۴-۱۱.

ضرابی، اصغر؛ محمدی، جمال؛ رخشانی‌نسب، حمیدرضا (۱۳۸۷) تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه خدمات بهداشت و درمان، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۷ (۲۷)، صص. ۲۳۴-۲۱۳.

ضیایی، محمود؛ شجاعی، مسلم (۱۳۸۹) سطح‌بندی مقصدهای گردشگری: واکاوی مفهومی نو در برنامه‌ریزی فضایی گردشگری، فصلنامه مطالعات گردشگری، ۱۳، صص. ۴۶-۲۵.

طیپی، سید کامیل؛ بابکی، روح‌اله؛ جباری، امیر (۱۳۸۶) بررسی رابطه توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران (۱۳۳۸-۱۳۸۳)، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی «ویژه اقتصاد»، ۷ (۲۶)، صص. ۱۱۰-۸۳.

عیسی‌زاده، سعید؛ قدسی، سوده (۱۳۹۱) محاسبه ضرایب اشتغال‌زایی بخش گردشگری در اقتصاد ایران: با استفاده از مدل داده - ستانده، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۷ (۷۱)، صص. ۱۷۲-۱۵۱.

فنی، زهره (۱۳۸۲) شهرهای کوچک: رویکردی دیگر در توسعه منطقه‌ای، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، تهران.

کاظمی، مهدی (۱۳۸۶) مدیریت گردشگری، چاپ دوم، انتشارات سمت، تهران.

کلانتری، خلیل (۱۳۸۰) برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، چاپ چهارم، انتشارات خوشبین، تهران.

گی، چاک، وای (۱۳۸۲) جهانگردی و چشم‌اندازی جامع، ترجمه علی پارساییان و محمد اعرابی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.

لطفی، صدیقه؛ شعبانی، مرتضی (۱۳۹۲) ارائه مدلی تلفیقی جهت رتبه‌بندی توسعه منطقه‌ای مطالعه موردی: بخش بهداشت و درمان استان مازندران، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۳ (۲۸)، صص. ۳۰-۷.

مافی، عزت‌الله؛ سقایی، مهدی (۱۳۸۹) نگاهی به اقتصاد گردشگری در کلان‌شهرها (مطالعه موردی: کلان‌شهر مشهد)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۵، صص. ۲۹۲-۲۶۷.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) نتایج آمارگیری نیروی کار ۱۳۹۰، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری.

موسایی، میثم (۱۳۸۶) اقتصاد توریسم، نور علم، همدان.

مهرابی بشرآبادی، حسین؛ جلالی اسفندآبادی، سید عبدالمجید؛ شکیبایی، علیرضا؛ جاودان، ابراهیم (۱۳۸۹) بررسی نقش گردشگری در اقتصاد استان کرمان و توسعه کالبدی شهرستان‌های آن، فصلنامه مدیریت شهری، ۲۶، صص.

۱۳۹-۱۵۲

میرزایی، رحمت؛ سام آرام، عزت‌اله؛ خاکساری، علی (۱۳۸۹) نقش صنعت گردشگری بر اشتغال و مقایسه آن با سایر بخش‌های اقتصادی مطالعه موردی منطقه اورامانات (استان کرمانشاه)، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۴، صص. ۳۴-۱.

نصیری‌زاده، حمیدرضا؛ تونوچی، جلیل (۱۳۸۲) جهانگردی و اشتغال، مجموعه مقالات سیمنار: بررسی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبایی.

نوربخش، سید مرتضی؛ اکبرپور سراسکانرود، محمد (۱۳۸۹) نقش گردشگری در توسعه اقتصادی کلان‌شهرها، ویژه‌نامه اقتصاد گردشگری شهری، صص. ۲۰-۴.

نوربخش، فرهاد (۱۳۸۲) توسعه انسانی و نابرابری‌های منطقه‌ای در ایران: الگویی برای سیاست‌گذاری، فصلنامه اقتصاد سیاسی، ۲، صص. ۱۰۸-۷۹.

Amirahmadi, H., Atash, F. (1987) Dynamics of Provincial Development and Display in Iran 1956-1984, *TWPR*, 9 (2), pp. 156-185.

Baidal, A., Ivars, J. (2004) Tourism Planning in Spain: Evolution and Perspective, *Annals of tourism research*, University of Alicante, Spain, 31 (2), pp. 313-333.

Cintyre, G. (1993) **Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners**, Madrid world tourism organization.

Dupont, V. (2007) Do Geographical Agglomeration, Growth and Equity Conflict?, *Regional Science*, 86 (2), pp. 193-213.

Durbarry, R. (2002) The Economic Contribution of Tourism in Mauritius, *Annals of Tourism Research*, 29 (3), pp. 862-865.

Erick, T. B. (2003) **An Analysis of Variables That Influence Stakeholder Participation and Support for Sustainable Tourism Development in Rural North Carolina**, A dissertation Submitted to the North Carolina state university of central Florida, for the degree of Doctor of Philosophy, Department of tourism and development.

Guun, C. A., Var, T. (2002) **Tourism Planning: Basic, Concepts, Cases**, (4th), New York, Routledge.

Hadder, R. (2003) **Development Geography**, Routledge, London, New York.

Inskeep, E. (1991) **Tourism Planning: an Integrated and Sustainable Development Approach**, Canada, John Willy & sons, INC.

Iwona, M., Batyk, S., Smoczyn, S. (2009) Tourism - Common Cause. Polish Tourist Products, *Tourism management*, 27, pp. 1-3

Kim, H. J., Chen, M. H., Jang, S. S. (2006) Tourism Expansion and Economic Development: the Case of Taiwan, *Tourism Management*, 27 (5), pp. 925- 933.

Liviu, A., Valentian, C. (2008) The Tourism in View of Regional Development in North-East Region Of Romania, *The Annals of the Stefan cel Mare, University Suceava*, 8, pp. 6-43.

Marin, D. (1992) Is the Export-Led Hypothesis Valid for Industrialized Countries?, *The Review of Economics and Statistics*, 4, pp. 678-688.

McCool, S. F. (1995) **Linking Tourism the Environmental, And Concepts of Sustainability: Setting the Stage**, Forest service, intermountain Research station.

Pacione, M. (2003) **Urban Geography, a Global Perspective**, 2th, London, Routledge.

Popescu R. I., Corbos R. A. (2010) The Role of Urban Tourism in the Strategical Development of Brasov Area, *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 7 (16), pp. 69-85.

Shankar, R., Anwar Sh. (2003) Bridging the Economic Divide Within Countries: A Scorecard on the Performance of Regional Policies in Reducing Regional Income Disparities, *World Development*, 31 (8), pp. 1421-1441.

Tosun, C. (2002) Host Perceptions of Impacts: A Comparative Tourism Study, *Annals of Tourism Research*, 29 (1), pp. 231-253.

Tsai, Y. H. (2005) Quantifying Urban form: Compactness Versus Sprawl, *Urban Studies*, 42 (1), pp. 141-161.

